

25. Сапунов, А.П. Памятники времен древних и новейших в Витебской губернии / А.П. Сапунов. – Витебск, 1903. – 97 с.
26. Сапунов, А.П. Полоцкий Спасо-Ефросиньевский девичий монастырь / А.П. Сапунов. – Витебск, 1888. – 11 с.
27. Сапунов, А.П. Река Западная Двина: Историко-географический очерк / А.П. Сапунов. – Витебск, 1893. – 612 с.
28. Сарабьянов, В.Д. Спасо-Преображенская церковь Евфросиньева монастыря и ее фрески / В.Д. Сарабьянов. – М.: Северный паломник, 2007. – 176 с.
29. Святая обитель // Полоцкие епархиальные ведомости. – 2007. – № 4, 5. – С. 4 – 6.
30. Селицкий, А.А. Живопись Полоцкой земли XI – XII вв. / А.А. Селицкий. – Минск: Навука і тэхніка, 1992. – 173 с.
31. Сементовский, А.М. Белорусские древности / А.М. Сементовский. – Спб., 1890. – 136 с.
32. Слюнченко, В.Г. Архитектурные памятники Полоцка / В.Г. Слюнченко. – Минск: Полымя, 1988. – 44 с.
33. Слюнькова, И.Н. Монастыри восточной и западной традиций: Наследие архитектуры Беларуси / И.Н. Слюнькова. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 600 с.
34. Старкова, Н. Полоцкий женский монастырь в XIX веке / Н. Старкова // Беларускі горад у часе і прасторы: 500 гадоў Полацкай магдэбурггі: зб. навук. прац. – Наваполацк: ПДУ, 2001. – С. 252 – 258.
35. Старкова, Н. Спасо-Евфросиньевский монастырь: История Полоцкого монастыря / Н. Старкова // Витебский курьер. – 2000. – № 68. – С. 4.
36. Трацяк, І.Д. Рэлігійнае жыццё Дрысеншчыны / І.Д. Трацяк // Дзвінская праўда. – 1998. – № 65 – С. 4.
37. Улинович, Н.С. Добротой и верой в сердце / Н. Улинович // Віцебскі рабочы. – № 2. – 2010. – С. 22.
38. Усова, М. Школа любви и святого слова / М. Усова // Віцебскі рабочы. – 2009. – № 93. – С. 24.
39. Церашчатава, В.В. Полацкі Спаса-Еўфрасіннеўскі манастыр / В.В. Церашчатава, Т.І. Чарняўская // Энцыкл. гісторыі Беларусі: у 6 т.; рэдкал. Г.П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1999. – Т. 5: М – Пуд. – С. 399 – 402.
40. Шейкин, Г.Н. Полоцкая епархия: Историко-статистическое обозрение / Г.Н. Шейкин. – Минск: Белорусское православное братство трех вилениких мучеников, 1997. – 96 с.
41. Ярашэвіч, А. Полацкі Спаса-Еўфрасіннеўскі манастыр / А. Ярашэвіч // Рэлігія і царква на Беларусі. – Мінск: «Беларуская энцыклапедыя», 2001. – С. 257 – 258.

ШЛЯХЕЦКАЯ ЭЛІТА ПОЛАЦКАГА ВАЯВОДСТВА Ў ПАНАВАННЕ АЎГУСТА III (1736 – 1763 гг.)

*канд. гіст. навук А.У. МАЦУК
(Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск)*

Шляхецкая эліта Полацкага ваяводства XVIII ст. не знаходзілася ў цэнтры ўвагі айчынных і замежных даследчыкаў. Увогуле інфармацыя пра Полацкае ваяводства XVIII ст. вельмі рэдка трапляла ў гістарычныя даследванні. Кароткая інфармацыя пра полацкі соймак і абраных на іх дэпутатаў і паслоў утрымліваецца толькі ў манаграфіях польскіх даследчыкаў Уладзіслава Канапчыньскага [1], Марыі Чэпеле [2]. У сваіх даследваннях мне, таксама, прыходзілася закранаць некаторыя аспекты дзейнасці шляхецкай эліты Полацкага ваяводства [3; 4; 5; 6; 7].

Нам удалося выявіць, што ў Полацкім ваяводстве ў панаванне Аўгуста III у грамадска-палітычным жыцці ў рознай ступені прымалі наступныя шляхецкія роды: Корсакі Бабыніцкія, Корсакі Удзельскія, Корсакі Залескія, Корсакі Галубіцкія, Грабніцкія, Гласкі, Шчыты, Шчыты Забельскія, Свалынскія, Пжысецкія, Зяновічы, Буйніцкія, Рэўты, Сяліцкія, Рыпінскія, Падбіенты, Падвінскія, Абрампальскія, Сялявы, Жабы, Жукі, Пакашы, Войны, Кубліцкія, Касажэцкія, Бабятыньскія, Шалухі, Махімовічы, Карэйвы, Шышкі, Цяпінскія, Сумарокі, Сіпайлы, Гушчы, Казакевічы, Будзькі, Спірыдановічы, Канопкі, Глушаніны, Храпавіцкія, Шпакоўскія, Цеханавецкія, Тышкевічы, Лапацінскія, Спінкі, Сяліцкія, Есманы, Медунецкія, Сушыньскія, Герцыкі, Ласоўскія, Лянкевічы, Мянціцкія, Сакалоўскія. Сярод гэтых родаў значнымі ўплывамі валодалі толькі некаторыя: Корсакі Бабыніцкія, Корсакі Удзельскія, Корсакі Залескія, Грабніцкія, Гласкі, Шчыты, Свалынскія, Пжысецкія, Зяновічы, Буйніцкія, Сяліцкія, Рыпінскія, Сялявы, Жабы, Пакашы, Храпавіцкія, Падбіенты, Тышкевічы, Лапацінскія. Прычым з апошніх чатырох гэта былі не роды, а толькі пэўныя шляхціцы: Яўстах Храпавіцкі, Крыштаф Тышкевіч, Юзаф Падбіента і Мікалай Тадэвуш Лапацінскі. Такім чынам, застаецца пятнаццаць родаў. Менавіта яны складалі мясцовую эліту і іх прадстаўнікі займалі асноўныя ўрадніцкія пасады. У гістарыяграфіі прынята лічыць, што знаходжанне прадстаўнікоў таго ці іншага рода ва ўрадніцкай эліце дае магчымасць ацаніць яго значэнне ў ваяводстве.

Галоўнай асаблівасцю Полацкага ваяводства ў параўнанні амаль з усімі ваяводствамі ВКЛ (акрамя Віцебскага ваяводства) было тое, што мясцовы ваявода тут адразу не прызначаўся каралем, а спачатку абіраўся на элекцыйным соймаку і толькі потым выбар шляхты зацвярджаўся каралем. Урад полацкага ваяводы ў пана-

Гісторыя

ванне Аўгуста III быў вольным пасля смерці яшчэ ў канцы панавання Аўгуста II (2 жніўня 1728 г.) Станіслава Дэнгофа. Гэта нязначыцца, што шляхта не раіла спробаў абраць сабе ваяводу, але гэтыя спробы сканчаліся няўдачай да 1753 г. [3, с. 120 – 123], калі ваяводай быў абраны Аляксандр Сапегі. У адсутнасць полацкага ваяводы кіраўніцтва адміністрацыяй было ўскладзена на спецыяльна прызначанага каралем гродскага сурагатара. У панаванне Аўгуста III гэту ўрад знаходзіўся ў руках толькі прадстаўнікоў мясцовай эліты.

Так пасля смерці Станіслава Дэнгофа ўрад полацкага гродскага сурагатара 4 мая 1729 г. атрымаў полацкі падчасы Антоні Цыпрыян Буйніцкі. Пасля яго смерці ў 1737 г. урад гродскага сурагатара 30 мая 1738 г. дастаўся сыну полацкага харужага Яна Казіміра полацкаму падстолію Антонію Яну Корсаку Залескаму. Пасля яго смерці ў 1748 г. урад гродскага сурагатара атрымаў Траян Корсак Бабыніцкі, які займаў яго да самага выбара полацкім ваяводай Аляксандра Сапегі (8 студзеня 1753 г.).

Іншы сенатарскі ўрад кашталяна ў Полацкім ваяводстве ў панаванне Аўгуста III займала тры асобы. 16 сакавіка 1736 г. урад полацкага кашталяна атрымаў Валер'ян Жаба, які займаў яго да сваёй смерці 16 лютага 1753 г. Валер'ян Жаба разам з сваім братам мінскім ваяводай Янам Казімірам Жабай меў значную колькасць сваіх прыхільнікаў у Полацкім ваяводстве. Аднак, Жабы ў панаванне Аўгуста III знаходзіліся на другіх ролях сярод полацкай эліты, нягледзячы на трыманне сенатарскіх урадаў ВКЛ. Моцы Валер'яна Жабы нават не хапала, каб перашкодзіць выбару полацкім ваяводай Аляксандра Сапегі. Да таго ж знаходзяўшыся пры ім шляхціц Леснеўскі абяцаў спрыяць Сапегам [8, р. 153v]. Ды і сам Валер'ян Жаба і не меркаваў перашкаджаць выбару полацкім ваяводай Аляксандра Сапегі і нават абяцаў сваю падтрымку і сваіх прыхільнікаў [9, р. 23 – 23v]. Яго брат мінскі ваявода Ян Казімір Жаба прызна адносіўся да выбару полацкім ваявода Аляксандра Сапегі і нават даслаў на соймкі для падтрымкі свайго малодшага сына з прыхільнікамі. Той, праўда, павінен быў прадставіць і некаторыя пастулаты Жабі для будучага ваяводы [10, р. 1v – 2].

Пасля смерці Валер'яна Жабы Сапегі стараліся, каб урад полацкага кашталяна дастаўся ўплывоваму ў ваяводстве маркоўскага старосту Яну Шчыгу [11, р. 1; 12, р. 42]. Схіляўся да яго кандыдатуры і канцлер ВКЛ Міхал Чартарыйскі, бо Шчыг часта служыў Фаміліі на мясцовых соймках і на элекцыйным соймку па выбару полацкага ваяводы ў 1753 г. і ўвогуле мае ў мясцовых абывацеляў «міласць, крэдыт і павагу». Аднак не хацеў абяцаць урады раней каралеўскага прыезду ў Рэч Паспалітую [13, р. 151v]. Канкурэнтамі аб урад полацкага кашталяна былі шляхціцы, якія не мелі значных уплываў у Полацкім ваяводстве: пінскі гродскі староста Уладзіслаў Ельскі, смаленскі падкаморы Антоні Храпавіцкі, віленскі цівун Юзаф Тышкевіч [13, р. 152v]. Міхал Антоні Сапегі ўвогуле загадаў, каб з гаспадарскага соймкі 1754 г. былі выпраўлены паслы да караля. У іх інструкцыі трэба было змясціць пункт аб тым, каб полацкая кашталянія дасталася толькі таму хто мае свае ўладанні ў Полацкім ваяводстве [14, l. 110 – 110v].

У выніку ўрад дастаўся Канстанціну Людвіку Плятэру, які сваю дзейнасць у асноўным праводзіў у Інфлянтах, хаця меў і ўладанні ў Полацкім ваяводстве. Урад інфлянцкага кашталяна пасля яго атрымаў як раз Ян Шчыг. Такім чынам, яго прызначэнне на гэты ўрад быў сваесаблівым кампрамісам. Пасля перахода 18 мая 1758 г. Плятэра на ўрад месціслаўскага ваяводы полацкім кашталянам 23 чэрвеня 1758 г. стаў даўгоўскі староста Адам Брastoўскі. Неабходна заўважыць, што асобы, якія займалі ўрад кашталяна не былі сярод самых уплывовых шляхціцаў Полацкага ваяводства. І гэта было яшчэ адной асаблівасцю Полацкага ваяводства. Увогуле толькі Валер'ян Жаба меў значную колькасць сваіх прыхільнікаў у Полацкім ваяводстве. Людвік Плятэр меў свае асноўныя ўладанні і ўплывы ў Інфлянтах, а ў Полацкім ваяводстве мог разлічваць толькі на нязначную падтрымку мясцовай шляхты. Адам Брastoўскі ўвогуле ня меў сваіх прыхільнікаў у Полацкім ваяводстве і мог разлічваць толькі на прыхільнікаў сваіх магнацкіх патронаў Радзівілаў. Увогуле ўрад полацкага кашталяна дастаўся яму ў падзяку за маршалкоўства Трыбунала ВКЛ 1758 г. Такім чынам, урад полацкага кашталяна ў панаванне Аўгуста III знаходзіўся ў асоб, якія не былі на вядучых ролях у Полацкім ваяводстве.

Яшчэ адной асаблівасцю Полацкага ваяводства было тое, што не былі заняты вышэйшыя земскія ўрады – падкаморыя і харужага. Пасля смерці ў 1731 г. полацкага падкаморыя Антонія Зяновіча ў панаванне Аўгуста III так і не быў заняты ўрад полацкага падкаморыя. Таксама пасля смерці ў канцы 1734 г. полацкага харужага Аляксандра Канстанціна Корсака Бабыніцкага ў панаванне Аўгуста III не быў заняты ўрад полацкага харужага.

Наступныя земскія ўраднікі (земскага суддзі, падсудка і земскага пісара) былі заняты прыкладана да сярэдзіны панавання Аўгуста III. Полацкім земскім суддзей ад 1726 г. да сваёй смерці ў 1748 г. быў Траян Гласко. Да сваёй смерці 20 лютага 1747 г. ад 1726 г. урад полацкага падсудка займаў Юзафат Антоні Сялява. Урад полацкага земскага пісара з 1726 г. займаў Базылі Рьпінскі да сваёй смерці ў 1744 г. У сітуацыі вольнага земства 21 кастрычніка 1748 г. полацкім земскім сурагатарам быў прызначаны Канстанцін Юзаф Свальнскі, які 9 мая 1750 г. саступіў гэты ўрад Яну Свальнскаму. Пасля смерці якога урад сурагатара 20 лістапада 1756 г. дастаўся полацкаму стальніковічу Антонію Пакашу, які і займаў яго да канца панавання Аўгуста III. Нягледзячы, што пасля выбара полацкім ваяводай у 1753 г. Аляксандра Сапегі існавалі шматлікія планы выбару земскіх ураднікаў, але яны не былі рэалізаваны з-за супярэчнасцяў паміж полацкай шляхтай.

Не на шмат лепш ад земства выглядала сітуацыя з полацкім гродам. Полацкім гродскім суддзей да сваёй смерці ў 1741 г. быў Юзаф Падбіента. Наступны гродскі суддзя быў ад 1755 г. (калі пасля выбараў ваяводы сфарміравалі новы грод) і да канца панавання Аўгуста III быў Сымон Тадэвуш Пжысецкі. Урад полацкага гродскага пісара ў панаванне Аўгуста III быў вольны да 1755 г., калі яго заняў віцебскі скарбніковіч Станіслаў Грабніцкі.

Полацкім войскам з 1712 г. быў Сымон Міхал Корсак Удзельскі. Ён адмовіўся ад ураду ў 1735 г. на карысць свайго сына Яна, але тытул ужываў надалей. Пасля яго смерці 8 верасня 1744 г. урад войскага атрымаў полацкі харужыц Фабіян Корсак Бабыніцкі, які калі хацеў заняць месца войскага пад час соймаку, то сустрэў супраціў з боку Сымона Міхала Корсака Удзельскага, які аб'явіў, што гэта ён з'яўляецца легітымным войскам. Толькі пасля пачатку справы ў асэсарскім судзе толькі 10 студзеня 1747 г. Сымон Корсак Удзельскі адмовіўся ад сваіх прэтэнзій і прызнаў легітымным войскам Фабіяна Корсака Бабыніцкага [15, арк.686-687; 16, арк.76 – 77адв]. Пасля смерці якога ўрад войскага 23 кастрычніка 1752 г. дастаўся полацкаму стольніку Францішку Зяновічу, які займаў яго да перадачы сыну Антонію ў 1762 г.

Урад стольніка з 1722 г. да сваёй смерці 10 красавіка 1747 г. займаў Юзаф Пакаш. Пасля яго смерці Міхал Чартарыйскі вырашыў не спяшацца з вызначэннем будучага войскага, а лічыў неабходным спачатку ўзнадніць размеркаванне ўсіх урадаў у ваяводстве, дзе Фамілія мела дастаткова мала сваіх прыхільнікаў [17, s. 232]. У выніку прывілей 22 чэрвеня 1748 г. на ўрад полацкага стольніка быў падпісаны полацкаму гродскаму сурагатару Антонію Яну Корсаку згодна з жаданнем Міхала Чартарыйскага [18, 1.219]. Прычым гэта, напэўна, кандыдатура не ўзгаднілася з уплывовымі ў Полацкім ваяводстве Сапегамі, бо Міхал Антоні Сапегі ў гэты час нават ня ведаў хто займае сурагатарскі ўрад у Полацкім ваяводстве [18, 1.236]. Пасля адмовы 9 мая 1750 г. Антонія Яна Корсака Залескага ад урада полацкага стольніка гэты ўрад атрымаў іншы прыхільнік Фаміліі полацкі падстолі Францішак Зяновіч, які 23 кастрычніка 1752 г. перайшоў га ўрад полацкага войскага. У той жа дзень гэты ўрад атрымаў яшчэ адзін лідэр Фаміліі Ян Буйніцкі, які займаў яго да 1772 г. Як бачна фактычна з 1748 г. урад полацкага стольніка размяркоўваўся згодна жаданням Фаміліі.

Падобным чынам размяркоўваўся і наступны ва ўрадніцкай лясвіцы ўрад полацкага падстолія. Ён ад 1726 г. да свайго перахода 22 чэрвеня 1748 г. на ўрад полацкага стольніка быў полацкі харужыц Антоні Ян Корсак Залескі. Пасля яго да 9 мая 1750 г. (пераход на ўрад стольніка) урад полацкага падстолія займаў Францішак Зяновіч. Полацкім падстоліям пасля Зяновіча стаў полацкі земскі сурагатар Канстанцін Юзаф Свальынскі.

Урад полацкага гараднічага 5 жніўня 1735 г. пасля смерці Францішка Гласкі дастаўся Базылію Корсаку Бабыніцкаму. Ён займаў гэты ўрад да самай сваёй смерці ў 1752 г. Па ім урад гараднічага 7 чэрвеня 1752 г. атрымаў віцебскі скарбніковіч Адам Грабніцкі, які займаў яго да канца ўваходжання Полацкага ваяводства ў Рэч Паспалітую.

Такім чынам вышэйшыя земскія і гродскія ўрады Полацкага ваяводства ў панаванне Аўгуста III займалі прадстаўнікі шляхецкіх родаў, якія ўваходзілі ў мясцовую павятовую эліту: Корсакаў Бабыніцкіх, Корсакаў Удзельскіх, Корсакаў Залескіх, Буйніцкіх, Зяновічаў, Грабніцкіх, Пакашаў, Свальынскіх. У сітуацыі адступнасці падкаморыя, харужага, земскага суддзі, падсудка, земскага пісара фактычна вышэйшыя земскія ўрады (войскага, стольніка, падстолія і гараднічага) з канца 40-х гг. – пачатку 50-х гг. XVIII ст. аказаліся ў руках мясцовых лідэраў Фаміліі.

Урадніцкая эліта цалкам не адлюстроўвае склад найбольш уплывовай мясцовай шляхты. Да лідэраў мясцовай шляхты адносіліся асобы, якія займалі нязначныя павятовыя ўрады ці ўвогуле ніколі іх не мелі. Гэта былі маркоўскі староста Ян Шчыг, вайпунскі староста і полацкі ротмістр Міхал Сяліцкі, балдычэўскі староста Фларыян Рыпінскі, рэтаўскі староста Крыштаф Тышкевіч. Ян Шчыг паходзіў з уплывовага ў Полацкім ваяводстве і Княстве рода Шчыгоў. Быў сынам полацкага падсудка Канстанціна Шчыта. Пасля смерці бацькі быў пад апекай брата Антонія, а пасля яго смерці ўплывовых родзічаў смаленскага кашталяна Крыштафа Шчыта і мсціслаўскага кашталяна Юзафа Шчыта. Вайпунскі староста Міхал Сяліцкі быў сынам віцебскага падваяводы Рэмігіяна. Фларыян Рыпінскі быў сынам полацкага чашніка Ігната. Крыштаф Тышкевіч быў сынам жмудскага старосты Юзафа Тышкевіча. Кожны з гэтых шляхціцаў шчыльна супрацоўнічаў з рознымі магнацкімі родамі. Ян Шчыг і Фларыян Рыпінскі з Фаміліяй, прычым Шчыг у першую чаргу з Сапегамі. Міхал Сяліцкі і Крыштаф Тышкевіч узначальвалі групоўку прыхільнікаў Радзівілаў у Полацкім ваяводстве.

Увогуле магнаты аказвалі значны ўплыў на суадносіны паміж рознымі шляхецкімі родамі ў Полацкім ваяводстве. Магнацкія групоўкі найбольш цікавілі выбары прыхільных паслоў і дэпутатаў на полацкіх соймаках. З пачатку панавання Аўгуста III асноўная барацьба ў Полацкім ваяводстве, як і ва ўсім Княстве, разгарнулася паміж магнацкімі групоўкамі Радзівілаў і Сапегі.

Радзівілы валодалі найвялікшымі ўладаннямі ў Полацкім ваяводстве, якія складаліся з Невельскага і Себежскага графстваў. Аднак сярод іх прыхільнікаў, акрамя упамінаемага вышэй Міхала Сяліцкага, не было асобаў, якія належылі да мясцовай эліты. Сапегі валодалі ў Полацкім ваяводстве толькі ўладаннем Друя, якое ў пачатку панавання Аўгуста III увогуле прадалі. Як гэта недзіўна, але меўшы нашмат менш уладанняў у Полацкім ваяводстве, чым Радзівілы, яны валодалі нашмат большымі ўплывамі сярод мясцовай шляхты.

Згодна захаваўшымся рахункам Сапегі выдзялялі на полацкі соймак у 1740 – 1742 гг. грошы Корсаку. Прычым кожны год гэта сума змяншалася. У 1740 г. гэта было 480 злотых, у 1741 г. – 400 злотых, а ў 1742 г. – 320 злотых [19]. Як бачна колькасць сродкаў выдзяляемых на полацкі соймак змяншалася і гэта прытым, што барацьба Сапег з Радзівіламі, а адпаведна і неабходнасць выбару прыхільных дэпутатаў, у 1741 і 1742 гг. значна ўзрастаў параўнанні з 1740 г. Дэпутатамі на соймаку 1740 г. сталі Канстанцін Юзаф Свальынскі і крашціцкі староста Ян Буйніцкі. Абодва былі прыхільнікамі Сапег. У 1741 г. дэпутатамі былі абраны Антоні Нарніцкі і Ігнат Падвінскі. Нажаль нічога невядома пра іх стаўленне да змагаючыхся ў гэты час магнацкіх груповак.

Гісторыя

Магчымай прычынай памяншэння выдаткаў у 1742 г. бачыцца тое, што Сапегі лічылі, што на полацкім сойміку аб выбары прыхільных ім дэпутатаў будучь неварожыя Сапегам Агінскія. Сапраўды вядома, што Агінскія разглядалі магчымасць абраць на полацкім грамнічным сойміку 1742 г. дэпутатам абознага ВКЛ Ігната Агінскага ці яго брата і кандыдата на ўрад трыбунальскага маршалка віцебскага кашталяна Станіслава. Кандыдатура апошняга не задавальняла Радзівілаў. У выніку стала вядома аб планах Радзівілаў перашкодзіць выбару дэпутатам Станіслава Агінскага сярод іншага і на полацкім сойміку. У выніку той адмовіўся старацца аб выбар дэпутатам як на полацкім сойміку, так потым і ўвогуле прэзэндаваць на выбар дэпутатам. Нягледзячы на гэта сярод іншых «рускіх соймакаў», дзе мог адбыцца выбар дэпутатам Агінскага, Радзівілы сарвалі і полацкі [20, р. 612 – 612v; 21, к. 133].

Невядома і пра выдаткі Сапегаў у наступныя гады. Магчыма яны часова павялічыліся, бо ў 1743 г. ім удалося правесці выбар дэпутатамі ў Полацку адразу двух сваіх прыхільнікаў полацкага ротмістра Фабіяна Корсака Бабыніцкага і сітнянскага старосты Юзафа Тадэвуша Рыпінскага [22, р. 5]. Садзейнічала гэтаму пасылка Сапегамі на полацкі соймак свайго прадстаўніка (можа зноў быў ім Корсак), які павінен быў старацца аб выбар прыхільных дэпутатаў [20, р. 143v].

Больш дакладна вызначыць растаноўку асноўных шляхецкіх родаў у Полацкім ваяводстве дае выяўлены намі раней дакумент «Апазіцыя супраць канкурэнцыі літоўскага абознага Агінскага аб полацкае ваяводства», які адносіцца да 1742 г. [5, с. 124 – 125]. На сам рэч дакумент складаецца з двух частак. «Апазіцыі» і «Результата на тыя апазіцыі» (маецца на ўвазе дзеянні, якія трэба прадпрыняць, каб удалося правесці выбары полацкага ваяводы Ігната Агінскага). У дакуменце ўпамінаюцца шляхецкія роды Корсакаў, Рыпінскіх, Гласкаў, Свалынскіх, якія належылі да мясцовай эліты. Са слоў аўтара галоўным саюзнікам Агінскіх у Полацкім ваяводстве з'яўляўся полацкі земскі суддзя Траян Гласка [23, к. 25v]. Сапраўды Гласкі належылі да прыхільнікаў Агінскіх у Полацкім ваяводстве. Потым, аднак, з 1756 г. пачынаюць супрацоўнічаць і з Фаміліяй [24, к. 49].

Акрамя іншага ў вышэйзгаданым дакуменце даецца вельмі цікавая ацэнка ўнутрыпалітычнай сітуацыі ў Полацкім ваяводстве з мэтай ўстанавіць наколькі магчыма правесці выбары Ігната Агінскага полацкім ваяводай. Заўважаецца, што галоўныя перашкоды выбару Агінскага маглі зыходзіць з боку лідэраў мясцовай павятовай эліты месціслаўскага кашталяна Юзафа Шчыта і полацкага гродскага сурагатара Антонія Яна Корсака Залескага. Цікава, што аўтар дакумента заўважае, што яны былі ў першую чаргу не супраць Агінскага, а ўвогуле супраць выбараў полацкага ваяводы. Першы, бо трымаў у заставе некаторыя ўладанні полацкай эканоміі, якія мог бы забраць полацкі ваявода [23, к. 25]. Корсак жа згодна прывілею на полацкую гродскую сурагаторыю валодаў «усім горадам з жыдоўскім кагалам у тым горадзе знаходзячымся, мясцовымі правінтамі, каршчызнай, грунтамі і плошчай так як усе ўладары» [25, арк. 252 – 253]. Зразумела, што з выбарам полацкага ваяводы ен усе гэта губляў.

Прычым, калі Шчыт мог сфарміраваць значную партыю пасэсараў полацкай эканоміі (у першую чаргу з шляхецкага рода Рыпінскіх). Тыя апасаліся, што новы полацкі ваявода захацеўбы вярнуць застаўленыя ўладанні полацкай эканоміі. Полацкі гродскі сурагатар са сваімі прыхільнікамі мог проста пастарацца, каб на гаспадарскім сойміку быў абраны дырэктарам адзін з братаў полацкіх харужычаў Корсакаў, якія былі варожымі Агінскім і таму былі супраць выбару паслоў да караля па ўніверсал на выбар полацкага ваяводы [23, к. 25 – 27v].

Каб Шчыт і Корсак не перашкаджалі выбару полацкім ваяводай Агінскага прапаноўваліся дыяметральна розныя шляхі. Шчыта меркавалі на будучым сойме ўтаварыць у прысутнасці караля пагадзіцца на кандыдатуру Ігната Агінскага на полацкае ваяводства і абяцаць пакінуць яму ў заставе ўладанні ад полацкай эканоміі [23, к. 25]. У сваю чаргу неабходна было ад імя горада распачаць справу ў асэсарскім судзе з полацкім гродскім сурагатарам, бо ен не пільнаваў і не абараняў крыўд горада. Гэта справа разам са справай падскарбія ВКЛ Янам Салагубам у Скарбовым Трыбунале з полацкім гродскім сурагатарам аб «няслушным выбіранні замкавага [падатку] са стругаў і чаўноў правам скасаванага» [23, к. 26]. Прыхільнікаў полацкага гродскага сурагатара Антонія Корсака полацкіх харужычаў Корсакаў планавалася перацягнуць на свой бок паабяцаўшы ім полацкія ўрады, у першую чаргу гродскія ўрады [23, к. 26v]. Такім чынам, лічылася, што магчыма правесці выбар полацкага ваяводы, калі перацягнуць на свей бок наступныя роды: Гласкі (ужо былі прыхільнікамі Агінскіх), Шчытоў, Корсакаў Залескіх і Корсакаў Бабыніцкіх.

Пэўныя змены адбыліся ў Полацкім ваяводстве перад наступнымі выбарамі полацкага ваяводы ў 1753 г. Яе падрабязная апісанне мы маем з лістоў інстыгатара ВКЛ Мікалая Тадэвуша Лапацінскага, які і павінен быў забяспечыць выбар полацкім ваяводай Аляксандрам Сапегай. Зноў цяжкімі былі перамовы і з новым полацкім гродскім сурагатарам Траянам Корсакам Бабыніцкім (займаў урад ад 1 лютага 1749 г.), які проста не хацеў выбара полацкага ваяводы, бо тады губляў бы кіраўніцтва мясцовай адміністрацыяй [8, р. 152, 153]. Траян Корсак устанавіў з Мікалаем Тадэвушам Лапацінскім, што за сваю падтрымку ўрад для Аляксандра Сапегі атрымае ўрад полацкага падваяводы, а для свайго родзіча полацкага лоўчыца Ігната Корсака Бабыніцкага атрымае ўрад стольніка ад якога мусіць адмовіцца Ян Буйніцкі [8, р. 152v]. Апошняе было сумніўна, ведаючы непрыязныя адносіны паміж Буйніцкім і Траянам Корсакам, якія яшчэ больш абвастрыліся, калі Францішак Зяновіч і Ян Буйніцкі атрымалі для сябе адпаведна ўрады войскага і стольніка насуперак імкненню Корсакаў атрымаць гэтыя ўрады для прадстаўнікоў свайго рода [8, р. 152 – 152v, 153v].

Акрамя таго, канкурэнтам на ўрад падваяводы насуперак Траяна Корсака быў Міхал Сяліцкі [26, р. 1v]. Ды і Грабніцкія не хацелі бачыць Траяна Корсака на ўрадзе полацкага падваяводы [8, р. 153].

У 1753 г. выбар полацкага ваяводы, згодна поглядам Мікалая Тадэвуша Лапацінскага, быў магчымы толькі пры супрацоўніцтве шляхецкіх родаў Грабніцкіх і Корсакаў [8, р. 62 – 62v, 151 – 152v, 153 – 154v; 27, 1.119 – 120]. Гэтыя дзве групы і павінны былі паміж сабой узгадніць размеркаванне павятовых урадаў, бо «Полацк на тыя дзве партыі падзяліўся» [28, р. 176 – 176v]. Менавіта таму галоўнай задачай Лапацінскага было імкненне, каб прымірыць варагуючыя бакі, каб полацкі соймак не пачаўся з «крывавага канфлікту» Корсакаў з Грабніцкімі і саюзнікамі апошніх Буйніцкімі. Прычым групой Грабніцкіх і іх саюзнікаў была больш значнай [8, р. 151 – 151v]. Менавіта ўзвышэнне Грабніцкіх і выхад іх на вядучыя ролі ў Полацкім ваяводстве і было галоўным адрозненнем у параўнанні з пачаткам 40-х гг. XVIII ст.

Вялікае значэнне да фарміравання групы сваіх прыхільнікаў і ўмацавання пазіцыі свайго рода зрабіў уніяцкі метрапаліт Фларыян Грабніцкі (з 1746 г.). Менавіта ён садзейнічаў узвышэнню сваіх пляменікаў Станіслава, Адама і Мікалая Грабніцкага, якія былі сынамі віцебскага скарбніка Антонія (памер у 1741 г.). Другім рухавіком узвышэння рода было супрацоўніцтва з Фаміліяй. Грабніцкія былі даўно былі звязаны з Міхалам Чартарыйскім і Міхалам Антоніям Сапегай. Адам Грабніцкі знаходзіўся на двары Чартарыйскага. Таксама адзін з Грабніцкіх (магчыма, што і тойжа Адам) быў на двары Міхала Антонія Сапегі [29, р. 9, 10]. На двары Юзафа Станіслава Сапегі дваранінам быў і саюзнік Грабніцкіх Буйніцкі (напэўна полацкі стольнік Ян Буйніцкі) [30, р. 8]. Менавіта таму самымі ўплывовымі для рэалізацыі сваіх планаў у Полацкім ваяводстве Міхал Чартарыйскі бачыў уніяцкага метрапаліта Грабніцкага і полацкага стольніка Буйніцкага [30, р. 10]. Далучэнне іншых значных родаў да групы Грабніцкай і было трэцім рухавіком узвышэння іх пазіцыі у Полацкім ваяводстве. Саюзнікам Грабніцкіх былі Буйніцкія і Рыпінскія [8, р. 148]. Хутчэй за ўсё з Грабніцкімі былі звязаны і іншыя прыхільныя Фаміліі шляхецкія роды. Так, ксендз Ян Дамінік Лапацінскі напярэдадні грамічнага соймака 1753 г. бачыў сітуацыю наступным чынам. Пospех соймака мог адбыцца, калі ўдасца дамовіцца аб тым хто павінен распачаць соймак двум галоўным групам. Да першай належылі полацкі лоўчыц Ігнат Корсак, полацкі гродскі сурагатар Траян Корсак і полацкага падстоля Канстанціна Свальнскага. Да другой полацкі войскі Францішак Зяновіч і полацкі стольнік Ян Буйніцкі [8, р. 142].

У выніку толькі згода паміж Корсакамі і Грабніцкімі забяспечыла выбар полацкім ваяводай Аляксандра Сапегі. Прычым напярэдне былі размеркаваны гродскія і земскія ўрады. Па атрыманню каралеўскага прывілею Аляксандр Корсак доўга не мог прыехаць у Полацк і афіцыйнае заняцце ўрада полацкага ваяводы адбылося толькі ў 1755 г. Менавіта тады былі размеркаваны гродскія ўрады. Полацкім падваяводай стаў Траян Корсак Бабыніцкі, які займаў яго да 1772 г. Грабніцкія яшчэ з канца 1752 г. прэтэндавалі на гродскі ўрад – пісара. Міхал Чартарыйскі падтрымаў жаданне Фларыяна Грабніцкага, каб адзін гродскі ўрад дастаўся Грабніцкім. Прычым Чартарыйскаму было вядома, што Фларыян Грабніцкі хоча ўрад гродскага пісара для полацкага гараднічага Адама Грабніцкага [30, р. 10]. Яшчэ адным канкурэнтам на гэты ўрад быў полацкі лоўчыц Ігнат Корсак Бабыніцкі. Разглядаўся варыянт, каб ён адмовіўся ад сваіх прэтэнзій на гэты ўрад за эгулянцкі ўрад (смаленскі ці старадубскі) і грашовую кампенсацыю [31, 1.239 – 239v]. Не вядома ці гэта было зроблена, але ў выніку гродскім пісарам стаў брат Адама Мікалай Грабніцкі. У той жа час ўрад гродскага судзі дастаўся полацкаму канюшаму Сымону Тадэвушу Пжысецкаму, які пачынаў сваю палітычную дзейнасць як прыхільнік Радзівілаў. У 1755 г. разам з полацкім скарбнікам Людвікам Корсакам у Полацку быў абраны дэпутатам Трыбунала ВКЛ [8, р. 25v]. Іх выбар адбыўся дзякуючы ранейшаму ўзгадненню іх кандыдатур з лідэрамі Фаміліі. Пад час гэтага Трыбунала ВКЛ Пжысецкі падкуплены падскарбіям ВКЛ Юрыям Флемінгам пераходзіць на бок Фаміліі [32, s. 580, 593]. Напэўна, сярод іншага за гэта атрымаў ён і ўрад полацкага гродскага судзі.

Неабходна звярнуць увагу, што выбар Аляксандра Сапегі полацкім ваяводай слаба паўплываў на полацкія грамічныя соймакі, якія зрываўся як да выбара ваяводы, так і пасля яго. Сарваны былі полацкія грамічныя соймакі 1751, 1752, 1753 і 1754 гг. Прычынай было не толькі змаганне магнацкіх групак Радзівілаў і Фаміліі, але і канфлікты ўнутры мясцовай полацкай эліты. Так вядома, што ў 1751 г. канкурэнтам на выбар дэпутатам быў адзін з Грабніцкіх. Яго кандыдатура была падтрымана каралеўскім дваром і лідэрам прыдворнай партыі падканцлер ВКЛ Міхал Чартарыйскі. Ігнат Агінскі лічыў сумніўным яго выбар, калі разам з ім дэпутатам не стане радзівілаўскі прыхільнік Рэвут. Іншыя радзівілаўскія прыхільнікі Снарскія збіралі шляхту для зрыва соймака. Акрамя таго, сумніўна было, што дапусцяць выбар Грабніцкага полацкія іезуіты (напэўна з-за іх судовай справы з уніяцкім метрапалітам Фларыянам Грабніцкім) [33, k. 107, 135]. У сваю чаргу полацкі грамічны соймак 1753 г. быў сарваны з-за канкурэнцыі аб выбар дэпутатам Сіпайлы, Пжысецкага і Людвіка Корсака, якія не саступілі адзін аднаму [8, р. 147]. Магчымай прычынай былі старанні маршалка ВКЛ Ігната Агінскага сарваць гэты соймак [18, р. 464]. У 1754 г. сітуацыя паўтарылася. Яшчэ перад соймакам Міхал Чартарыйскі схіляўся да выбара дэпутатаў з 4 кандыдатаў: полацкага падстоля Канстанціна Юзафа Свальнскага, полацкага каморніка Сіпайлы (напэўна старадубскага каморніка Станіслава Сіпайлы), полацкага скарбніковіча Пжысецкага (напэўна Сымона Тадэвуша Пжысецкага) і скарбніка Селявы (напэўна смаленскі скарбнік Станіслаў Селява) [34, 1.247]. Міхал Антоні Сапега хацеў, каб абавязкова дэпутатам быў абраны Свальнскі, а яго ка-

Гісторыя

легай стаў адзін з вышэй пералічаных кандыдатаў [14, 1.108v – 109, 110]. У выніку полацкая шляхта пагадзілася без супраціваў на выбар дэпутатам Свальнскага, а два іншых кандыдата Сымон Тадэвуш Пжысецкі і Людвік Корсак павінны былі вырашыць хто з іх саступіць. Аднак не прыйшлі да згоды і соймак быў сарваны. Корсакі лічылі, што да зрыву прывяла дзейнасць мясцовага лідэра радзівілаўскіх прыхільнікаў вайпунскага старосты Міхала Сяліцкага, які загадаў Пжысецкаму не саступаць [12, р. 86 – 86v]. Тым больш, што перад соймакам была інфармацыя аб дзейнасці на соймаку прыхільнікаў наваградскага ваяводы Юрыя Радзівіла. Існавалі падазрэнні, што і самі Корсакі прывялі соймак да зрыва [12, р. 81]. Цікава, што ў гэты час Мікалай Тадэвуш Лапацінскі лічыў, што неабходна мацней прывязаць да Сапегаў полацкага лоўчыца Ігната Корсака Бабыніцкага атрымаўшы для яго ўрад полацкага чашніка пасля смерці папярэдняга чашніка Ігната Банавентуры Рыпінскага. Тым больш, што Корсак быў папулярным ў Полацкім ваяводстве, актыўна дзейнічаў на соймаках, але не меў ураду. Магчымай перашкодай да гэтага ўраду для Корсака магло толькі стаць старанне аб ім сына памершага сітнянскага старосты Юзафа Тадэвуша Рыпінскага. У такім выпадку Сапегам сварыцца за ўрад для Корсака з сваімі прыхільнікамі Рыпінскімі Лапацінскі лічыў немэтазгодным [12, р. 84].

Не было вырашана і пытанне аб выбары земскіх ураднікаў, што цягнула канфлікты паміж рознымі родамі полацкай ваяводскай эліты. Фларыян Грабніцкі імкнуўся, каб Сапегі на далі ўрад аднаму з яго пляменікаў. У такой сітуацыі Мікалай Тадэвуш Лапацінскі апасаўся, каб не быў пакрыўджаны полацкі падстолі Свальнскі і лічыў, што Грабніцкім хопіць і ўрада суддзі [8, р. 148]. Атрымоўваецца, што Грабніцкі стараўся аб вышэйшы ўрад за ўрад суддзі – падкаморыя ці харужага. Лапацінскі бачыў на адным з гэтых урадаў Канстанціна Юзафа Свальнскага.

Увогуле асоба Лапацінскага і яго дзейнасць у Полацкім ваяводстве выклікае выклікае вялікую цікавасць. Роля полацкай эліты ў ВКЛ і ў Рэчы Паспалітай не была значнай. Да асоб, якія адыгрывалі значную ролю ва ўсім ВКЛ і Рэчы Паспалітай, з вышэй пералічаных родаў полацкай эліты можна толькі ўспомніць менавіта Мікалая Тадэвуша Лапацінскі. Прычым ен належыў да рода, які паходзіў з Меціслаўскага ваяводства. З маладых гадоў знаходзіўся на двары Сапегаў. Як іх прадстаўнік рабіў рэвізію сапежынскіх уладанняў як Друйскага графства і Іказань. Менавіта тады і распачаў сваю дзейнасць у Полацкім ваяводстве, дзе набыў сабе вялікія ўладанні ўздоўж Заходняй Дзвіны: Чурыловічы. Сам шмат часу праводзіў у Лявонпалю (названы ў гонар яго бацькі).

Сітуацыя ў Полацкім ваяводстве значна змянілася пасля разрыва Міхала Антонія Сапегі ў канцы 1758 г. з Фаміліяй і пераходам Сапегаў да саюза з каралеўскім дваром і групойкай Радзівілаў. Згодна спісу прыяцеляў рода Сапегаў падканцлера ВКЛ Міхала Антонія Сапегі (складзены канец 1759 – пачатак 1760 гг.) у Полацкім ваяводстве такімі прыхільнікамі былі: інфлянцкі кашталян Ян Шчыг, Корсакі (полацкі падваявода Траян Корсак Бабыніцкі, кушліцкі староста Юры Корсак Бабыніцкі з братамі Юзафатам і Францішкам (сыны памершага гараднічага полацкага Базыля Корсака Бабыніцкага), полацкі лоўчыц (гэта мог быць Тадэвуш Корсак Удзельскі, хаця больш верагодна на ўвазе маецца полацкі лоўчы Ігнат Корсак Бабыніцкі)), рэаўскі староста Крыштаф Тышкевіч, гусарскі харужы Яўстах Храпавіцкі, полацкі падстолі Канстанцін Юзаф Свальнскі, полацкі гродскі суддзя Сымон Тадэвуш Пжысецкі, полацкі ротмістр Ігнацы Есман, полацкі земскі сурагатар Антоні Вінцэнт Пакаш з братамі Янам і Казімірам (быў полацкім канюшым). Аналіз гэтага спісу дае некалькі цікавых высноў. Крыштаф Тышкевіч, у першую чаргу, вядомы, як прыхільнік каралеўскага двара і Радзівілаў. Сапегі пасля разрыву ў 1758 г. з Фаміліяй і ўсталяванню супрацоўніцтва з каралеўскім дваром і Радзівіламі лічылі і Тышкевіча сваім прыхільнікам. Аднак, мы хутчэй можам лічыць яго прыхільнікам каралеўскага двара і Радзівілаў. Звяртае ўвагу, што сярод прыхільнікаў Сапег няма ўплывовых мясцовых ураднікаў войскага Францішка Зяновіча, стольніка Яна Буйніцкага, гараднічага Адама Грабніцкага, гродскага пісара Мікалая Грабніцкага. Атрымліваецца, што яны засталіся ў шэрагах Фаміліі, як і ўсе роды Зяновічаў, Буйніцкіх і Грабніцкіх. Найбольш уплывовымі сярод сапежынскіх прыхільнікаў былі Траян Корсак, Яўстах Храпавіцкі і Канстанцін Юзаф Свальнскі. Менавіта з імі раіў Міхалу Антонію Сапегу скласці план выбараў на полацкім грамічным соймаку 1760 г. Мікалай Тадэвуш Лапацінскі, які выдатна ведаў сітуацыю ў Полацкім ваяводстве [35, р. 208v – 209]. Мікалай Лапацінскі лічыў, што на полацкім соймаку можна правесці выбар прыхільных ім дэпутатаў. Праблема заключалася ў тым, што ніхто з сапежынскіх прыхільнікаў, акрамя шляхціца Есмана, не хацеў стаць дэпутатам. Полацкі ваявода Аляксандр Сапега прасіў мясцовую шляхту падтрымаць аднаго з трох кандыдатаў: полацкага падстолія Канстанціна Свальнскага, полацкага гродскага суддзю Сымона Тадэвуша Пжысецкага і полацкага лоўчага (Ігната Корсака ці Яна Храпавіцкага) [36, р. 93]. Праўда, Лапацінскі заўважаў і слабую зацікаўленасць сапежынскіх прыхільнікаў старацца аб выбар дэпутатамі ў Полацку, бо не хочучь быць суддзямі ў Трыбунале ВКЛ пры непрыязным Сапегам трыбунальскім маршалку Андрэю Агінскаму [35, р. 211v – 213].

Увогуле ў сітуацыі абвастрэння ўнутрыпалітычнай барацьбы паміж прыдворнымі прыхільнікамі Радзівіламі і антыкаралеўскай апазіцыяй Чартарыйскіх у канцы панавання Аўгуста III полацкія грамічныя соймакі 1756, 1757, 1758, 1759, 1760, 1761 і 1762 гг. скончыліся безвынікова. Прычым прычыны былі рознымі. На полацкім грамічным соймаку 1756 г. Міхал Чартарыйскі хацеў правесці выбар дэпутатам полацкага гараднічага Адама Грабніцкага. Падканцлер ВКЛ напісаў да сваіх кліентаў, каб яны падтрымалі кандыдатуру Грабніцкага. Такім чынам меркавалася супакоіць апазіцыю і пазбегнуць «крывавага соймаку». Воўчынскі

прыхільнік Буйніцкі раіў перацягнуць на свой бок шляхецкі род Гласкаў, якія маглі паслужыць інтарэсам Фаміліі на соймаках і ў іншых справах у Полацкім ваяводстве [7, с. 402]. Гэта не дапамагло і ў сітуацыі апагею барацьбы паміж Чартарыйскімі і Радзівіламі полацкі соймак быў сарваны. У 1758 г. Міхал Антоні Сапега лічыў магчымым правесці выбар дэпутатам у Полацку полацкага падстоля Канстанціна Юзафа Свальнскага. Магчымым калегай яму бачыўся шляхціц Кубліцкі. Пагаджаўся на гэта і вялікі маршалак ВКЛ Ігнат Агінскі, што давала магчымасць пазбегнуць супраціваў з боку прыхільнікаў Агінскіх у Полацкім ваяводстве [14, р. 186]. Аднак гэта не дапамагло і полацкі соймак быў сарваны. У 1759 г. полацкая шляхта пагадзілася, каб дэпутатам быў абраны полацкі ротмістр Ігнат Есман, але з-за вялікай колькасці іншых канкурэнтаў на выбар яго калегі соймак быў сарваны [37, р. 5 – 5v]. Праўда, у 1760 г. былі абраны дэпутаты прыхільнікі Сапег Лянкевіч і Есман (напэўна полацкі ротмістр Ігнат Есман). Аднак пакрыўджаны на Сапег віленскі ваявода Міхал Казімір Радзівіл на рэасумпцыі Трыбунала ВКЛ на падставе меўшыхся пратэстаў не прызнаў іх выбар легітымным [38, к. 162; 39, 1.790 – 791v; 40, к. 62]. Мясовая шляхта збіралася на пасольскім соймаку 1760 г. «напужаць» шляхціцаў, якія сфабрыкавалі пратэстацыю супраць выбара законнаабраных дэпутатаў [36, р. 130]. На полацкім грамянічным соймаку 1762 г. полацкі ваявода Аляксандр Сапега хацеў абраць дэпутатам полацкага падстоля Канстанціна Юзафа Свальнскага, а калегай яму бачыў шляхціца Кубліцкага. Зразумела, што супраць выбара апошняга будучы Корсакі і таму пачаліся перамовы з полацкім падваяводай Траянам Корсакам аб згодзе на выбар дэпутатам Кубліцкага [41, 1.44 – 44v]. Гэта не дапамагло выратаваць соймак ад зрыва. Такія вынікі грамянічных соймакаў 1756 – 1762 гг. у Полацкім ваяводстве былі выкліканы тым, што сярод мясцовай эліты знаходзілася значная колькасць прыхільнікаў розных магнацкіх родаў: Чартарыйскіх, Сапег, Радзівілаў і Агінскіх. Да барацьбы паміж імі далучалася супрацьстаянне паміж мясцовымі шляхецкімі родамі Корсакаў з Грабніцкімі, Буйніцкімі і Зяновічамі. Такім чынам, барацьба паміж магнацкімі групамі і ўплывовымі шляхецкімі родамі прывяла а таго, што ў канцы панавання Аўгуста III (ад 1756 г.) полацкія грамянічныя соймакі сканчваліся безвынікова.

Лепш выглядала сітуацыя з полацкімі пасольскімі соймакамі. Пасламі ў 1758 г. былі абраны полацкі лоўчы Ігнат Корсак і прыхільнік Фаміліі полацкі стольнік Ян Буйніцкі. Як бачна выбар адбыўся шмат у чым дзякуючы захаванню парытэту Корсакаў з Грабніцкімі і іх саюзнікамі. У 1760 г. пасламі былі абраны прыхільнік Радзівілаў рэтаўскі староста Крыштаф Тышкевіч і прыхільнік Фаміліі балдынеўскі староста Фларыян Рыпінскі [7, с. 479, 538, 558]. Пасля смерці Міхала Антонія Сапегі некаторыя яго прыхільнікі, напрыклад, як Мікалай Тадэвуш Лапацінскі працягвалі актыўна супрацоўнічаць з прэдыворнай партыяй і іх прыхільнікамі ў ВКЛ – Радзівіламі. Падобным чынам паступалі і іншыя сапежынскія прыхільнікі. У выніку ў планах Радзівілаў за полацкі соймак у 1761 г. адказаў полацкі падваявода Траян Корсак, які павінен быў дапамагчы стаць паслом пяцігорскаму харужаму Лускіне і гусарскаму харужаму Яўстаху Храпавіцкаму [42, к. 185]. У 1761 г. полацкі соймак быў сарваны Зяновічамі па загаду Міхала Чартарыйскага [1, с. 207; 43, к. 327; 44, к. 8]. Такім самым лес мог напаткаць і полацкі пасольскі соймак 1762 г. з-за канфлікту прыхільнікаў Фаміліі Зяновічаў з прыхільнікамі Сапегі і Радзівілаў Корсакаў аб урад полацкага войскага. Корсакі не хацелі прызнаць перадачу ўрада войскага Францішкам Зяновічам сыну Антонію і самі прэтэндавалі на яго. Полацкі ваявода Аляксандр Сапега для выбара паслом Мікалая Тадэвуша Лапацінскага бачыў толькі адзін шлях – прымусіць Корсакаў саступіць і даць Зяновічу заняць месца войскага пад час пасольскага соймака [41, 1.47v – 48]. Напэўна так і адбылося і пасламі былі абраны прыхільнік каралеўскага двара Мікалай Тадэвуш Лапацінскі і былы прыхільнік Радзівілаў, а зараз прыхільнік Фаміліі рэгент канцылярыі ВКЛ Міхал Сяліцкі [7, с. 571; 45, к. 23, 24; 46, арк. 895].

Такім чынам магчыма зрабіць наступныя высновы. Шляхецкая эліта Полацкага ваяводства ў панаванне Аўгуста III складалася з невялікай, чым пятнаццаці шляхецкіх родаў. Урад полацкага ваяводы ў панаванне Аўгуста III быў вольным да 1753 г., калі ваяводай быў абраны Аляксандр Сапега. У адсутнасць полацкага ваяводы кіраўніцтва адміністрацыяй было ўскладзена на спецыяльна прызначанага каралем гродскага сурагатара. У панаванне Аўгуста III гэту ўрад знаходзіўся ў руках толькі прадстаўнікоў мясцовай эліты. Другі сенатарскі ўрад полацкага кашталяна займалі асобы, якія не валодалі значнымі ўплывамі ў Полацкім ваяводстве. Вышэйшыя земскія ўрады ў Полацкім ваяводстве падкаморыя і харужага ў панаванне Аўгуста III не былі заняты. З 1744 па 1748 гг. памерлі і ўсе ўраднікі земскага суда і да канца панавання Аўгуста III гэтыя ўрады былі занятыя. З 1741 г. да 1755 г. не было ўраднікаў і гродскага суда. Вышэйшыя земскія і гродскія ўрады Полацкага ваяводства ў панаванне Аўгуста III займалі прадстаўнікі шляхецкіх родаў, якія ўваходзілі ў мясцовую павятовую эліту: Корсакаў Бабыніцкіх, Корсакаў Удзельскіх, Корсакаў Залескіх, Буйніцкіх, Зяновічаў, Грабніцкіх, Пакашаў, Свальнскіх. У сітуацыі адсутнасці падкаморыя, харужага, земскага суддзі, падсудка, земскага пісара фактычна вышэйшыя земскія ўрады (войскага, стольніка, падстоля і гараднічага) з канца 40-х гг. – пачатку 50-х гг. XVIII ст. аказаліся ў руках мясцовых лідэраў магнацкай групы Фаміліі. Да лідэраў мясцовай шляхты адносіліся асобы, якія займалі нязначныя павятовыя ўрады ці ўвогуле ніколі іх не мелі. Да лідэраў мясцовай шляхты адносіліся асобы, якія займалі нязначныя павятовыя ўрады ці ўвогуле ніколі іх не мелі (маркоўскі староста Ян Шчыг, вайпунскі староста і полацкі ротмістр Міхал Сяліцкі, балдычэўскі староста Фларыян Рыпінскі, рэтаўскі староста Крыштаф Тышкевіч). Сярод шляхецкіх родаў у пачатку 40-х гг. XVIII ст. у Полацкім ваяводстве дамінавалі шляхецкія роды Шчыгоў, Корсакаў Залескіх і Корсакаў Бабыніцкіх (апошнія два роды выступалі разам у

Гісторыя

групоўцы Корсакаў). Магнаты аказвалі значны ўплыў на суадносіны паміж рознымі шляхецкімі родамі ў Полацкім ваяводстве і актыўна ўмешваліся ў выбары прыхільных паслоў і дэпутатаў на полацкіх соймаках. Найбольш сваіх прыхільнікаў сярод Полацкай шляхты мелі Сапегі. Пасля іх далучэння да Фаміліі ў 1748 г. прыхільнікі гэтых двух групавак аб'ядналіся і мелі яўную перавагу ў Полацкім ваяводстве. Прыхільныя ім групоўкі Корсакаў (складалася з розных галін рода) і Грабніцкіх (складалася з родаў Грабніцкіх, Буйніцкіх, Рьпінскіх і інш). Апаненты Сапегаў і Чартарыйскіх Радзівілы мелі самыя вялікія ўладанні ў Полацкім ваяводстве Себежскае і Невельскае графства. Аднак іх уплывы былі значна меншымі за ўплывы Сапегаў, а потым і Фаміліі. Іх сілы толькі хапала на зрывы полацкіх соймакаў. У выніку з 1750 па 1763 г. выбарам дэпутатаў скончыўся толькі грамічны соймак 1755 г. Не паўплывала на гэта не выбар полацкім ваяводай у 1753 г. Аляксандра Сапегі, не разрыў Сапегаў з Фаміліяй у канцы 1758 г. Існавала две прычыны частага зрыва соймакаў – абвастрэння барацьбы паміж магнацкімі групоўкамі і шматлікія канфлікты унутры шляхецкай эліты Полацкага ваяводства. Лепш выглядала сітуацыя з полацкімі пасольскімі соймакамі. З 1750 г. з васьмі пасольскіх соймакаў сарваны была палова: соймакі 1752, 1754, 1756 і 1761 гг. Прычым пасля 1756 г. з чатырох пасольскіх соймакаў быў сарваны толькі соймак 1761 г. астатнія соймакі ўдавалася скончыць кампрамісам. Гэта адбывалася пры актыўным ўдзеле магнацкіх групавак, якія дасягалі кампрамісу не толькі на соймаку, але і ў вырашэнні спрэчных пытанняў паміж рознымі шляхецкімі родамі полацкай павятовай эліты. У гэты час вядучыя ролі сярод полацакай эліты адыгрывалі групоўкі Корсакаў (складалася з розных галін рода) і аб'яднаная групоўка прыхільнікаў Фаміліі (складвалася з родаў Зяновічаў, Буйніцкіх і Грабніцкіх).

ЛІТАРАТУРА

1. Konopczyński, W. Polska w dobie wojny siedmioletniej. T. 1 – 2. Warszawa, Kraków, 1909 – 1911.
2. Czeppe, M. Kamaryla pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750 – 1763. Warszawa, 1998.
3. Мацук, А. Традыцыя выбараў полацкага ваяводы ў XVIII ст. (паводле Метрыкі ВКЛ) / А. Мацук // Актуальныя пытанні даследвання і выдаўніцтва Метрыкі ВКЛ. – Мінск, 2006. – С. 55 – 61.
4. Мацук, А. Роль М. Чорторыйскага пад час розподілу повітових урядів у ВКЛ в 40-х рр. XVIII ст. / А. Мацук // Український історичний збірник. – К., Інститут історії України НАН України. – 2007. – Вип. 10. – С. 65 – 76.
5. Мацук, А. Адносіны магнатаў і шляхты да выбараў полацкага ваяводы. / А. Мацук // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Матэрыялы V міжнароднай канферэнцыі. – Полацк, 2009. – С. 120 – 128.
6. Macuk, A. Udział wojskoców w wyborach do Trybunału Głównego WKL za panowanie Augusta III / A. Macuk // Studia Historyczno-wojskowe. T. III. Armia a społeczeństwo. Pod red. T. Ciesielskiego. – Zabrze, 2009. – S. 221 – 232.
7. Мацук, А. Барацьба магнацкіх групавак у ВКЛ (1717 – 1763 гг.) // А. Мацук. – Мінск, 2010.
8. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 2559.
9. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 1526.
10. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 2253.
11. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 5249.
12. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 2561.
13. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 4982.
14. Lietuvos valstybės istorijos archyvas F. 1135. Op. 14. B. 24.
15. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску. Фонд 1734. Вопіс 1. Справа 34.
16. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску. Фонд 1734. Вопіс 1. Справа 35.
17. Zielińska Z. Walka «Familii» o reforme Rzeczypospolitej, 1743 – 1752. Warszawa, 1983.
18. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 4063.
19. Vilniaus universiteto biblioteka. F. 4. B. 35780.
20. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139, B. 4061.
21. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. Dz. IV. Sygn. 638.
22. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 2203.
23. Biblioteka PAN i PAU w Krakowie 5999.
24. Biblioteka Narodowa 3285, cz. 1.
25. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. Фонд Кмф-18. Вопіс 1. Справа 171.
26. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 4517.
27. Lietuvos valstybės istorijos archyvas F. 1135. Op. 14. B.3.
28. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 2554.
29. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 4088.
30. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 4983.
31. Lietuvos valstybės istorijos archyvas F. 1135. Op. 14. B. 22.
32. Matuszewicz M. Dziariusz życia mego. T. 1. Warszawa, 1986.

33. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. Dz. V. Sygn. 17702, cz. 3.
34. Lietuvos valstybės istorijos archyvas F. 1135. Op. 14. B. 18.
35. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 2556.
36. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 4046.
37. Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos. F. 139. B. 4193.
38. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. Dz. V. Sygn. 17702, cz. 4.
39. Lietuvos valstybės istorijos archyvas. SA 127.
40. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. Dz. V. Sygn. 2147, cz. 3.
41. Lietuvos valstybės istorijos archyvas F. 1135. Op. 14. B. 23.
42. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. Dz. IVa, ks. 18.
43. Biblioteka Czarotorskich 3843.
44. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. Dz. V. Sygn. 2150.
45. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. Dz. V. Sygn. 16680.
46. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску. Фонд 1734. Вопіс 1. Справа 49.

«ВИТЕБСКОЕ ЦЕРКОВНО-ОБЩЕСТВЕННОЕ СЛОВО» КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ РЕЛИГИОЗНОЙ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ (12.06 – 19.08.1918 Г.)

О.Г. РИМКО

(Республиканский институт высшей школы, г. Минск)

Проводится анализ периодического печатного издания «Витебское церковно-общественное слово» как источника по истории религиозной и общественно-политической жизни в период с 12 июня по 19 августа 1918 г. Газета издавалась в указанное время на территории Полоцко-Витебской епархии, деятельность которой она и призвана была освящать, однако, кроме этого, данное издание представляет собой широкую информационную базу по истории важнейших и наиболее значимых событий из жизни России и некоторых европейских государств (в частности Италии, Финляндии, Германии, Чехии и Богемии). Так, наряду с традиционными публикациями религиозно-нравственного, духовного и историко-краеведческого содержания, в газете присутствуют также заметки на общественную и политическую тематику, печатаются новости из экономической, военной, международной жизни. Рассмотрены все представленные в газете рубрики и статьи, составлен подробный обзор информационного поля издания, показана источниковедческая значимость газеты.

Введение. После Октябрьской революции 1917 г. официальный печатный орган Полоцко-Витебской епархии «Полоцкие епархиальные ведомости», выходявшие с 1874 г., были ликвидированы. В 1918 г. в Витебске начали выходить два религиозных издания с новыми заголовками, которые продолжили традицию «Полоцких епархиальных ведомостей» – «Витебское церковно-общественное слово» (далее – «ВЦОС») и «Витебская церковно-общественная жизнь» [1, с. 39].

Уже в № 1 – 2 «ВЦОС» от 12(25).06.1918 г. говорится о том, что журнал «Витебская церковно-общественная жизнь» был закрыт Чрезвычайной комиссией по борьбе с контрреволюцией. В редакции журнала и в домах ее сотрудников были произведены обыски. Состоялись аресты членов редакционного комитета, которым предъявлялось обвинение в клевете на партию коммунистов-большевиков. Редактор журнала Кудрявцев объявлялся вне закона, в случае неявки в революционный трибунал в течение 7 дней [2, с. 14].

С этого момента единственным изданием церковно-религиозного характера на территории полоцко-витебского региона оказалась газета «ВЦОС». Ее примечательной особенностью являлось то, что авторы статей и редакторы газеты все внимание уделяли проблемам и событиям текущего момента. Это, впрочем, было закономерным, так как в указанный период (12.06 – 19.08.1918 г.) продолжалась первая мировая война, страна пережила кардинальную смену государственного строя, церковь оказалась в новых неблагоприятных условиях. Все это отвлекало редакцию от публикаций документов и статей, касающихся давних исторических событий и в частности истории греко-католической церкви. Поэтому в отличие от «Полоцких епархиальных ведомостей», которые вмещают в себя огромное число разнообразных по форме и содержанию статей по униатству, в «ВЦОС» мы находим только две небольшие публикации: ««К вопросу о соединении церквей Востока и Запада»: опубликование письма Льва Сапегы И. Кунцевичу о вреде насильственного навязывания унии» и «К вопросу о соединении церквей Востока и Запада»: повествование об убийстве и дальнейшем следствии по делу И. Кунцевича».

Основная часть. Впервые газета «ВЦОС» вышла 12(25) июня 1918 г. в виде объединенного № 1 – 2 на 22 страницах. До 19 августа 1918 г. вышли также № 3 от 1(14) июля – 14 с.; № 4 8(21) июля – 16 с.; № 5 от 15(28) июля – 16 с.; № 6 от 22 июля (4 августа) – 18 с.; № 7 от 29 июля (11 августа) – 16 с.; № 8 от 5(18) августа – 16 с.; № 9 от 12 (25) августа – 16 с.; № 10 – 11 от 19 августа (1 сентября) – 16 с. [2 – 10]. Все указанные номера газеты на данный момент представлены в фондах Национальной библиотеки Республики Беларусь.

Редакция «ВЦОС» располагалась в г. Витебске на углу улиц Рождественская и Резницкая, д. 14/17. Печаталось издание в витебской типографии «Труд» (ул. Смоленская, д. № 26). Редактором № 1 – 2 был протоиерей С.А. Артоболевский, а №№ 3 – 10 – 11 – священники С.А. Артоболевский, Н.Н. Богородский